

Generalitat de Catalunya

Departament de Cultura

Direcció General del Patrimoni Cultural

Servei del Patrimoni Arquitectònic

EXPEDIENT DE DELIMITACIÓ DE
L'ENTORN DE PROTECCIÓ DEL
CASTELL DE LA SALA

PASSANANT (Conca de Barberà)

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Direcció General del Patrimoni Cultural
Servei del Patrimoni Arquitectònic

EXPEDIENT DE DELIMITACIÓ DE
L'ENTORN DE PROTECCIÓ DEL
CASTELL DE LA SALA

PASSANANT (Conca de Barberà)

1. PREÀMBUL I OBJECTIUS

2. MEMÒRIA

2.1. Memòria històrica i arquitectònica

3. NORMATIVA

3.1. El monument. Definició i delimitació

3.1.1 Criteris d'intervenció

3.2. Entorn de protecció. Delimitació

3.2.1. Criteris d'intervenció

3.3. Normativa

3.3.1. Marc legal aplicable

3.3.2. Règim d'autoritzacions del Departament de Cultura

4. ANNEX

4.1. Documentació planimètrica

4.2. Documentació fotogràfica

1. PREÀMBUL I OBJECTIUS

El castell de la Sala està en el centre del nucli urbà de la Sala de Comalats, a Passanant (Conca de Barberà). La gran torre, que n'és el vestigi més notori, presideix tota l'agrupació de cases per la seva situació i mida. Està protegit pel Decret de 22 d'abril de 1949 de protecció de l'arquitectura militar (BOE de 5 de maig de 1949) i considerat bé cultural d'interès nacional, en la categoria de monument històric (BCIN), per la disposició addicional primera de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català. Consta inscrit al Registre estatal de Béns d'Interès Cultural amb el número R-I-51-6662.

L'interès del monument es troba en el fet d'englobar valors artístics, culturals i històrics que el fan mereixedor d'una protecció adient. Atesa la seva situació, ben dominant damunt de la població, és una fita que configura una imatge notable dins del marc territorial que el suporta. És necessari, per tant, protegir no tan sols el monument sinó també el seu entorn, en el qual una construcció o qualsevol altra alteració de les condicions actuals, podrien perjudicar la seva contemplació.

S'ha de conservar el medi de manera que es fixi l'equilibri, que històricament ens ha arribat, entre el monument i els seus encontorns. Per totes aquestes consideracions i d'acord amb allò que disposa la Llei 9/1993, es fa necessari:

- Determinar la delimitació del monument i la de l'entorn del monument.
- Establir una normativa d'intervenció que garanteixi la protecció integral.
- Fixar, en definitiva, l'equilibri harmònic entre el monument, el suport físic i el marc humà.

Aquests són els objectius del present document.

2. MEMÒRIA

2. MEMÒRIA HISTÒRICA I ARQUITECTÒNICA

Poblament primitiu: La Sala de Comalats, situada als límits de la Conca de Barberà i la Segarra, és un antic terme i parròquia annexionats ara als equivalents de Passanant. Hi existeixen vestigis (i n'han desaparegut d'altres nombrosos) de poblament prehistòric. Particularment una cista megalítica, ja prop dels termenals de Belltall i Forès, estudiada en 1949 per S. Vilaseca.

Història jurisdiccional: Les primeres notícies històriques coincideixen amb les del repoblament i repartiment feudals dels termes veïns o pròxims (per exemple Forès 1038? i 1054, Conesa 1043). En aquells anys on els comtes de Barcelona distribuïen els territoris reconquerits als barons disposats a fortificar les zones estratègiques com les terres altes de la Conca de Barberà, una projecció occidental de la jurisdicció de Forès -potser aleshores tot just definitivament netejada -era nomenada la Quadra (en sentit territorial) "del Poal" i afrontava més o menys a migdia amb terme del castell de Belltall, a ponent amb terme de la Glorieta, a tramuntana amb el de Passanant i a llevant amb el puig que dominava una "Bassa d'Oró" en terme de Forès. La dita Quadra o territori fou donada el 1079 (2 Kal. juny any XIX del rei Felip) a un magnat, Bernat Amat o Arnau (potser el fill del primer senyor efectiu de Forès) i la seva esposa Arsend, ja posseïdors de la major part de la Conca de Barberà fins als límits reconquerits i d'Ullastrell, i que esdevingueren probablement així els fundadors de la Sala, el nom de la qual es troba als documents a partir d'aquella data. Successivament hom té notícies de la pertinença de la Sala als Cervera el segle XIII, de la venda del lloc pel rei Pere II el 1210 a Guillem de Guardialada, casat amb la marquesa de Cervera. Aquest darrer ho deixava, el 1234, a Arnau de Comalats. El 1266 adquiria el "castrum quod dicitur la Sala" (amb els de Segura i de la Glorieta) l'orde de l'Hospital. I el 1338, Guillem de Comalats venia el mateix "castell, lloc i terme" a Guillem Gener, senyor de Puiggrós, de Belltall i altres terres. A despit de totes aquestes transaccions, quedava reservat al rei, de més del més alt domini, el mixt imperi i el servei d'un home a cavall.

En els primers censos coneguts de la segona meitat del segle XIV, dintre la vegueria de Montblanc, el lloc de la Sala, que seguia essent reial naturalment, era de propietat ciutadana aleshores i constava com a pertanyent a en Muntanyana de Lleida. Una més alta jurisdicció, però en devia seguir pertanyent als descendents dels primers senyors, car fou Guillem Gener, encara, qui s'ho revengué, el 1383 -juntament amb el mixt imperi i una castellania al mateix lloc, adquirits del rei (1342)-, a Jaume Galliners, notari de Barcelona. Aquest actuà possiblement de testaferró per al monestir de Santes Creus, que, comprant o heretant dominacions, instaurava aleshores la major dominació de la regió i se'n convertia en el més dilatat propietari. (Forès, Conesa, Turlanda, Saladern, Fontscaldes, Pontons, la Guàrdia dels Prats, etc.). El notari barceloní permutà en

efecte, el mateix any de 1383, per uns béns santescreuins en altres llocs dispersos (Martorell, Sants, Provença i Caldes de Montbuí), "el castell de la Sala (...) en franc alou i amb tota la jurisdicció i amb tots els homes i dones que hi habitaven". El 1386 el potent monestir de Santes Creus arrodoní l'operació afegint-hi el mer imperi del lloc, adquirit al rei Pere III (per canvi amb el del castell de Ferran, del Penedès). Les equivalències d'aquestes transaccions demostren la importància econòmica aleshores, que hom atorgava a la Sala. El mateix any 1383 coincideix la redempció de condició feudal de molts pobles veïns, en què el duc de Girona, futur Joan I, com a governador general, formà conveni o permuta que hi instaura la jurisdicció reial.

El monestir de Santes Creus -que probablement contribuï a un repoblament del lloc després de l'epidèmia de pesta negra a mitjan segle XIV-, tingué la Sala una castlania en feu fins al 1443 en què el darrer castlà, Joan Safortea dit Fuster, de Valls, cedí els seus drets a la comunitat, -que assumí així totes les jurisdiccions del terme i castell de la Sala, i les conservà fins als decrets desamortitzadors del segle XIX.

Del punt de vista religiós, la parròquia de la Sala quedà molt aviat agregada a la de Forès (ja des del segle XIV fins al final del segle XIX), i es comprèn la seva separació en canvi -salvant els temps contemporanis- de les veïnes de Belltall, la Glorieta i Passanant, en raó de la diferència de l'evolució històrica d'aquestes que, durant segles, seguiren pertanyent als Hospitalers, i havien estat incloses a l'origen dintre els límits de la jurisdicció del bisbe de Vic. La parròquia de la Sala consta ser posada sota l'advocació de la Nativitat de la Verge, i hom hi celebrà la festa major el tercer diumenge de setembre.

Altres notícies: Al costat d'aquestes dades institucionals, poca cosa ens conserven els documents publicats. Si no és per exemple de les rivalitats entre els homes de la Sala, lloc reial, protegits pels funcionaris del fisc i la justícia, contra els dels llocs esglesiers de Passanant o Vallfogona; o la menció d'una plaga de llagosta que afectà Comalats el 1420. O els detalls jurídics de les noces d'un noi de la Sala, un tal Rabinat, fill de Ramon Teixidor amb una noia de Montblanc el 1192.

Els Comalats: El nom de Comalats designava una subcomarca que arribà a abastar de la Baixa Segarra, a les envistes de Cervera, i la vall del riu Corb fins a Forès, una gran partida del qual terme, a cavall amb el de la Sala, porta encara aquesta denominació, potser en el lloc on, el segle XII, els Templers i Hospitalers posseïren un mas i terres. El nom però trobà origen precisament en aquest sector occidental, -on ja sembla ser citat el 1054 (en document controvertit) com a termenal septentrional de la Conca de Barberà-, i amb seguretat i repetidament des de mitjan segle XII; i la Sala consta com situada a "Comalats" des del 1175 almenys. El topònim prengué extensió posteriorment en raó de la seva aplicació a una divisió administrativa, la "Comanda de Comalats", pels Hospitalers per a designar

no solament aquests altiplans d'aigües vessant al riu Corb, ~~sinó també~~
d'altres més a septentrió i orient.

Població: La Sala s'ha mantingut sempre amb una població molt reduïda, que assoleix els dos més alts nivells a la primera meitat del segle XIV i als primers anys del XIX. La xifra dels onze focs o famílies del 1365-70, després del repoblament per Santes Creus, anirà reduint-se ràpidament. Cap al 1378, hi quedaven vuit focs (contra dinou a Passanant i 17 a Belltall); tres focs només als primers anys del segle XV i cinc durant tot el segle XVI. Nou cases i vint-i-cinc habitants en 1714-1719; vint-i-quatre habitants el 1787; vint-i-tres habitants el 1830. No passava de sis famílies (vint-i-vuit habitants) en 1848, assolí dotze famílies a principi del nostre segle; i s'ha anat despoblant d'aleshores ençà.

El castell: La petita aglomeració es constituí a redós de l'edifici estratègic i molt calculadament situat, -no en un cim del relleu sinó a mitja coma, de manera a no ser vist però a albirar des de la terrassa més alta, per sobre les carenes, els castells veïns en una regió esquitxada de construccions militars. Es troba taxativament citat en els documents des de la meitat del segle XII i fins al final dels temps medievals. Només se n'ha preservat una torre quadrada amb parets de 1,6 m d'amplada que ostenta una doble etapa constructiva. Es troba dividida en tres pisos que assoleixen entre tots uns 17 m d'alçada; i s'hi penetrava per una sola porteta dovellada al segon.

Heus ací què en diu A. Duran i Sanpere, que creu que la torre actual conserva no solament la planta sinó l'estructura total de la primitiva: "He pensat molt en la magnífica torre de la Sala. El nom podria aparellar-se amb la torre de Sala d'Eures estudiada per Mn. Josep Gudiol. -Les arcades del pis superior deuen, però, representar un cas exeptional. La decoració que comporten fa pensar si no era la sala primitiva, la que donà el nom. Si hi afegim un enteixinat i uns draps de ras a les parets tindriem una veritable sala d'un castell." -Sala designaria l'habitable propi per acollir el senyor o el sobirà per a una estada breu; així com palau (o palol) era l'edifici destinat a rebre'l en més llarga permanença.

L'església: Desconeixem l'emplaçament de l'església antiga encara que hom pot considerar la probabilitat d'una situació coincident amb la de l'actual, erigida als primers anys del XIX en diferents etapes i que fou agençada després del 1939 i ha estat restaurada el 1973. Sobre la porta una làpida inclou la inscripció:

ESSENT SUMO PONT. PIO VII
REY DE ESPAÑA Dn CARLOS IV ARqbe.
De TARRAGONA Dn. FR. FRANCO. ARMAÑA RECTOR
De FORÈS, De LA SALA, FONOLL Y SAVELLA LO R.DOR. RAMON ROVIRA
FOU FETA A EXPENSAS DE JOSEPH Y JOSEPH AMENÓS PARE Y FILL
LA PRESENT YGLESLIA DE LA SALA COMENSADA DIA 9 DE MAIG DE 1801.

Partides: Les principals partides i lloc-dits del terme de la Sala són els següents: L'Arrabassat, la Basseta, la Bosc, la Brica o les Briques, les Carbonelles, les Cavalles, lo Collet blanc, la Coma gran, Comalats, lo Comellar o los Comellars, la Cometa, los Corralots, la Devesa, la Devesa vella, lo Domenge, lo Dot, los Fondos, les Feixines, la Font, lo Forn, lo Feginal, lo Cau de la Guineu, els Horts, l'Obaga, lo Pla, les Planes, lo Planot, les Sorts, les Sortetes, lo Torrent, lo Torrentill, lo Tros Gran, les Vinyes, lo Vinyet. El terme afronta amb els termes del Fonoll (Ll.) Forès (M.) Belltall (P.) i la Glorieta i Passanant (Tr.).

Cases i antigues cases: Cal Canela (o la Torre), la Quadra, cal Camell (Serra), ca l'Anton, cal Colom, cal Vidrier, cal Cavaller o Pallot (Corbella), can Mota (el Cafè), cal Portaler, cal Tiet, cal Tonillo, cal Turlander, ca la Pastora, cal Mosso (Bacardí), ca l'Antònia, cal Magí. Resten encara, al centre del poble, les runes de l'antic forn comunal.

Les dues cases principals -la de la torre o castell i la del Cavaller -foren reconstruïdes sota el domini de Santes Creus el segle XVI i XVII. Conserven poques restes d'aquella època. D'una d'aquestes cases deu procedir l'ossari decorat amb vuit escuts -possiblement del segle XVI també- que es trobava al cementiri vell i que ara ha estat resguardat a l'església.

Documentació: Les dates essencials que precedeixen han estat tretes de P. Madoz.

Reproducció de l'opuscle publicat pel Dr. Enric Moreu-Rei, 1973.

3. NORMATIVA

3.1. EL MONUMENT. DEFINICIÓ I DELIMITACIÓ

El castell de la Sala, a Passanant (Conca de Barberà), es considera bé cultural d'interès nacional (BCIN) en virtut de la disposició addicional primera de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català i la disposició addicional segona de la Llei 16/1985 del Patrimoni Històric Espanyol i està inscrit en el registre general de béns d'interès cultural estatal amb el número R-I-51-6662.

El monument queda delimitat pel seu envoltant exterior, que coincideix en planta amb la torre que es conserva.

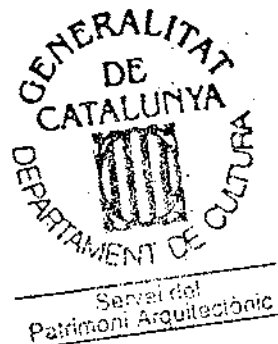
Es tracta d'una fortalesa documentada el 1182, de la qual resta una notable torre quadrada de 17 m d'alçada.

3.1.1. CRITERIS D'INTERVENCIÓ

D'acord amb el que estableix l'article 35.1 de la Llei 9/1993, qualsevol intervenció en el monument històric ha de respectar els criteris següents:

- a) La conservació, la recuperació, la restauració, la millora i la utilització del bé han de respectar els valors que van motivar la declaració, sens perjudici que pugui ésser autoritzat l'ús d'elements, tècniques i materials contemporanis per a la millor adaptació del bé al seu ús i per a valorar determinats elements o èpoques.
- b) S'ha de permetre l'estudi científic de les característiques arquitectòniques, històriques i arqueològiques del bé.
- c) S'han de conservar les característiques tipològiques d'ordenació espacial, volumètriques i morfològiques més remarcables del bé.
- d) És prohibit de reconstruir totalment o parcialment el bé, excepte en els casos en què s'utilitzin parts originals, i de fer-hi addicions mimètiques que en falsegin l'autenticitat històrica.
- e) És prohibit eliminar parts del bé, excepte en el cas que comportin la degradació del bé o que l'eliminació en permeti una millor interpretació històrica. En aquests casos, cal documentar les parts que hagin d'ésser eliminades.

- f) És prohibit col·locar publicitat, cables, antenes i conduccions aparents en les façanes i cobertes del bé i de bastir instal·lacions de serveis públics o privats que n'alterin greument la contemplació.

3.2. ENTORN DE PROTECCIÓ: DELIMITACIÓ

Desenvolupant allò que es disposa a la Llei 9/1993, en el seu article 11.1.b, es defineix l'entorn de protecció del castell-torre de la Sala, valorant i considerant els paràmetres següents:

- a) Valoració paisatgística: la relació del castell amb el paisatge, tant amb el marc urbà com amb el territorial més immediat.
- b) Interès social: permetre la visualització del castell des de l'espai públic que l'envolta, especialment des de la carretera T-222.
- c) Anàlisi de les volumetries existents, de les seves formes arquitectòniques i del traçat viari, molt ben conservat des de l'edat mitja.

Un cop valorats aquests factors s'ha considerat que tot el nucli urbà ha d'estar afectat per la protecció. Així, la delimitació (que es grafia en el plànol 0 i abasta una superfície de 4.700 m²) coincideix amb la delimitació del sòl urbà, aprovada definitivament per la CUT en la seva sessió del 9 de setembre de 1982, que té la descripció següent:

La delimitació és una línia que ressegueix l'edificació existent, que coincideix amb la històrica, i que passa al nord i a l'oest a 2 m de les façanes; al sud, a 12 m del vial d'accés en els primers 30 m i a la cara exterior del vial esmentat a continuació, i, al sud, a l'exterior del vial.

3.2.1. CRITERIS D'INTERVENCIÓ

D'acord amb el que estableix l'article 35.3 de la Llei 9/1993 del Patrimoni Cultural Català, el volum, la tipologia, la morfologia i el cromatisme de les intervencions en els entorns de protecció dels béns immobles d'interès nacional no poden alterar el caràcter arquitectònic i paisatgístic de l'àrea ni pertorbar la visualització del bé. En els entorns dels immobles d'interès nacional és prohibit qualsevol moviment de terres que comporti una alteració greu de la geomorfologia i la topografia del territori i qualsevol abocament d'escombraries, runa o deixalles.

3.3. NORMATIVA

3.3.1 MARC LEGAL APLICABLE

- Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català.
DOGC de 11-10-93
- Sentència del Tribunal Constitucional 17/1991, de 31 de gener, en recurs d'inconstitucionalitat promogut per la Generalitat de Catalunya contra determinats preceptes de la Llei 16/1985.
BOE de 25-02-91
- Decret 15/1990, de 9 de gener, sobre les Comissions del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura.
DOGC de 31-01-90
- Decret 267/1991, de 25 de novembre, sobre la declaració dels béns d'interès cultural i l'inventari del patrimoni cultural moble de Catalunya.
DOGC de 20-12-91
- Decret 102/1994, de 3 de maig, sobre la composició i el funcionament del Consell Assessor del Patrimoni Cultural Català.
DOGC de 11-05-94
- Decret 138/1994, de 30 de maig, pel qual s'adeqüen a la Llei 30/1992, de 26 de novembre, els procediments de la competència del Departament de Cultura.
DOGC de 01-07-94

3.3.2 RÈGIM D'AUTORITZACIONS DEL DEPARTAMENT DE CULTURA

Està regulat pels següents articles de la Llei 9/1993 del patrimoni cultural català:

Article 30. Accés als béns culturals d'interès nacional

1. Els propietaris, titulars d'altres drets reals i posseïdors de béns culturals d'interès nacional estan obligats a permetre:
 - a) L'examen i l'estudi dels béns pels investigadors reconeguts per alguna institució acadèmica, amb la presentació prèvia d'una sol·licitud raonada, avalada pel Departament de Cultura.
 - b) La col·locació d'elements senyalitzadors de llur condició de béns culturals d'interès nacional.
 - c) La visita pública dels béns, en les condicions que siguin establertes per reglament, almenys quatre dies al mes i en dies i hores prèviament assenyalats.

2. Als efectes del que disposa l'apartat 1.c), en la determinació del règim de visites s'ha de tenir en compte el tipus de béns, llurs característiques i, en el cas dels béns immobles, l'informe de l'ajuntament afectat. En casos justificats, el Departament de Cultura pot dispensar, totalment o parcialment, del règim de visites. En el cas dels béns mobles, el Departament de Cultura pot establir, com a mesura alternativa a la visita pública, el dipòsit dels béns en un centre cultural, perquè hi siguin exhibits en els terminis i amb les condicions que siguin establerts per reglament.

Article 33. Planejament urbanístic

1. En cas que un immoble sigui declarat d'interès nacional, els termes de la declaració prevalen sobre els plans i les normes urbanístiques que afecten l'immoble, que s'hi han d'ajustar abans d'esser aprovats o bé, si ja eren vigents abans de la declaració, mitjançant modificació.

2. En el cas dels conjunts històrics, les zones arqueològiques, les zones paleontològiques, els llocs històrics i les zones d'interès etnològic i en el cas dels entorns de protecció de qualsevol bé cultural d'interès nacional, l'ajuntament corresponent ha d'elaborar un instrument urbanístic de protecció o adequar-ne un de vigent. L'aprovació d'aquests

instruments de planejament requereix l'informe favorable del Departament de Cultura.

Article 34. Autorització d'obres

1. Qualsevol intervenció que es pretengui realitzar en un monument històric, un jardí històric, una zona arqueològica o una zona paleontològica d'interès nacional ha d'ésser autoritzada pel Departament de Cultura, en el termini que sigui establert per reglament, prèviament a la concessió de la llicència municipal.
2. En el cas de les intervencions en béns culturals d'interès nacional altres que els esmentats en l'apartat 1 i en tots els entorns de protecció, l'autorització del Departament de Cultura només és preceptiva mentre no hagin estat aprovats els instruments de planejament a què fa referència l'article 33.2.
3. Qualsevol projecte d'intervenció en un bé immoble d'interès nacional ha d'incloure un informe sobre els seus valors històrics, artístics i arqueològics i sobre el seu estat actual, i també d'avaluació de l'impacte de la intervenció que es proposa.
4. La potestat del Departament de Cultura a què fan referència els apartats 1 i 2 s'ha d'exercir en el marc dels criteris bàsics i generals fixats per l'article 35 i dels criteris específics que pot contenir cada declaració, sens perjudici del marge d'apreciació discrecional necessari per a valorar en cada supòsit la compatibilitat de la intervenció projectada amb la preservació dels valors culturals del bé.
5. Els ajuntaments han de notificar al Departament de Cultura, simultàniament a la notificació a l'interessat, les llicències urbanístiques que afectin béns culturals d'interès nacional.
6. Si, com a conseqüència del mal estat d'un immoble d'interès nacional, l'ajuntament corresponent ha d'adoptar mesures per evitar danys a tercers, cal que ho comuniqui prèviament al Departament de Cultura, el qual disposa d'un termini de quaranta-vuit hores per a determinar les condicions a què s'ha de subjectar la intervenció.

Article 36. Autorització dels canvis d'ús

Els canvis d'ús d'un monument han d'ésser autoritzats pel Departament de Cultura, amb informe de l'ajuntament afectat, prèviament a la concessió de la llicència municipal corresponent.

4. ANNEX

4.1. DOCUMENTACIÓ PLANIMÈTRICA

- Delimitació de l'entorn de protecció

E:1:1500

4.2. DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Direcció General del Patrimoni Cultural

Servei del Patrimoni Arquitectònic

Servei del Patrimoni Arquitectònic

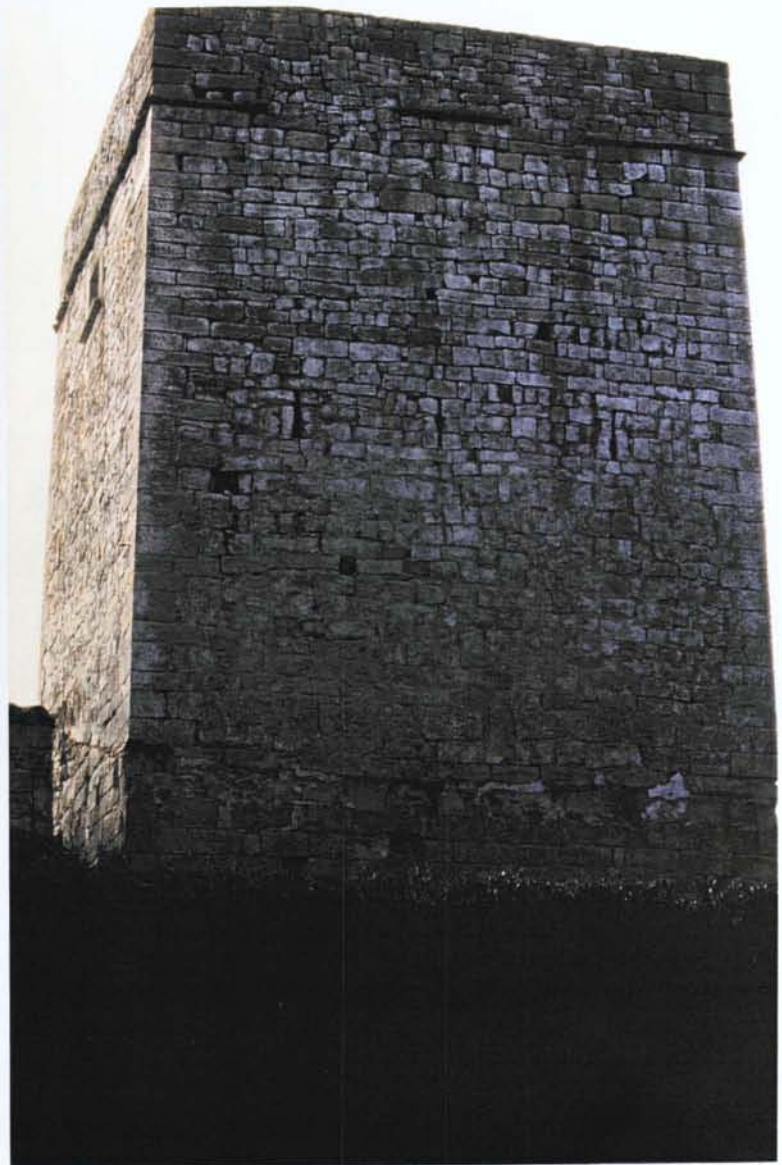
Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

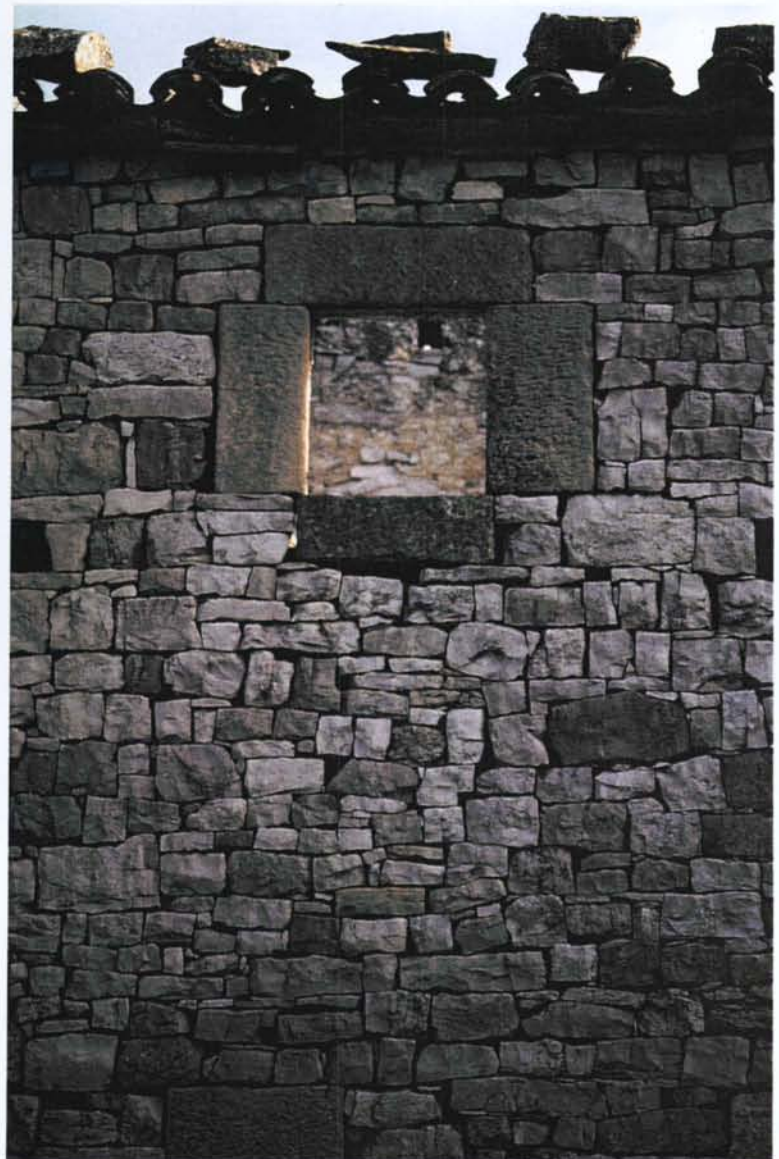
Direcció General del Patrimoni Cultural

Servei del Patrimoni Arquitectònic

Servei del
Patrimoni Arquitectònic

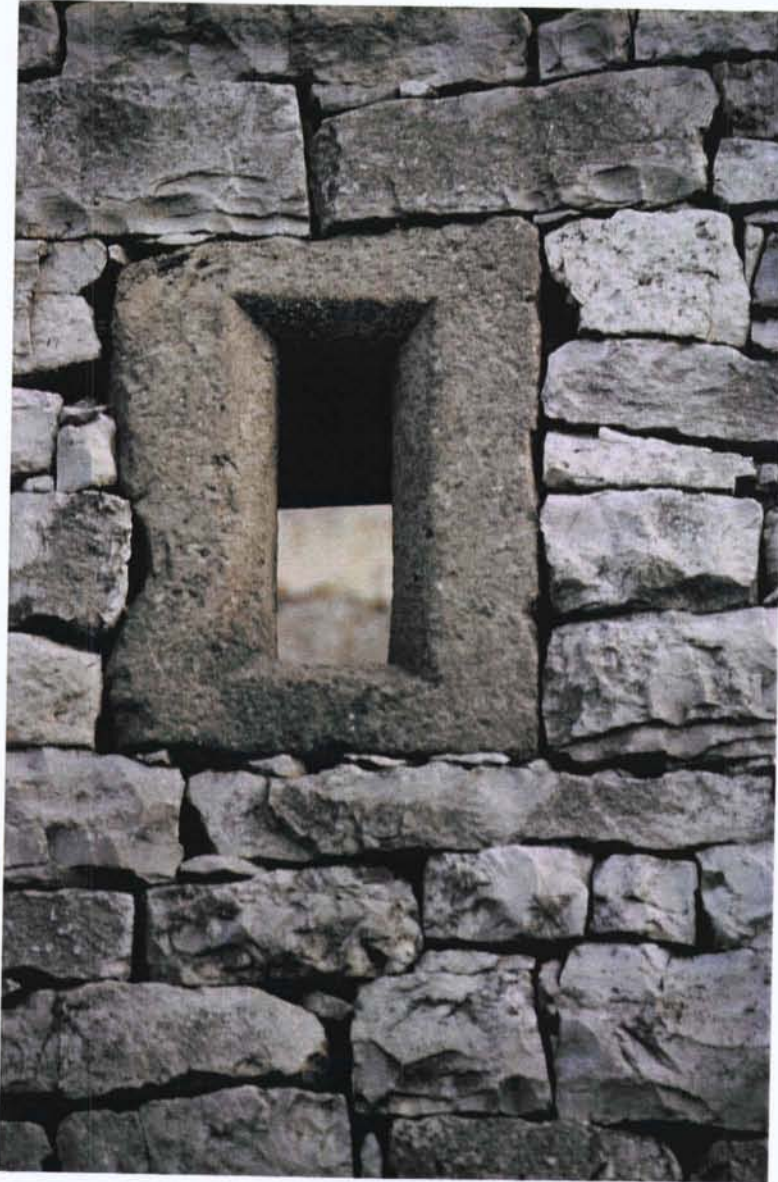

Servei del Patrimoni Arquitectònic

Patrimoni Cultural

L'expedient de delimitació de l'entorn de protecció del Castell de la Sala de Comalats, a Passanant (Conca de Barberà), ha estat redactat per encàrrec de la Direcció General del Patrimoni Cultural a través del Servei del Patrimoni Arquitectònic i dels Serveis Territorials de Tarragona.

Direcció: Antoni Navarro i Cossío
Cap del Servei del Patrimoni Arquitectònic

Mariona Abelló i Sala
Cap de la Secció d'Inspecció Tècnica (SPA)

Coordinació: Mariona Abelló i Sala
Cap de la Secció d'Inspecció Tècnica (SPA)

Carme Gallo Baratas
Secció d'Inspecció Tècnica

Redacció: Ramon Aloguin i Pallach
Cap de la Secció d'Inspecció del Patrimoni Arquitectònic de Tarragona

Gestió: M. José Ruíz Ortega
Secció d'Inspecció Tècnica (SPA)

Planimetria: Ramon Aloguin i Pallach, arquitecte
Servei del Patrimoni Arquitectònic

Fotografies: Serveis Territorials de Tarragona

Barcelona, febrer de 1998

/em

